

Чугаєв О.А.*

ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ ВІД ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

The article analyses the effect of several measures increasing economic freedom (strengthening judicial independence and capacity, legal protection of intellectual property, lowering price controls by the government and administrative business regulations, foreign trade liberalization, and ensuring free movement of capital) on the economic growth and current account balance of Ukraine.

В статті аналізується ефект для економічного зростання і балансу поточного рахунку в Україні з боку ряду заходів, спрямованих на підвищення рівня економічної свободи: забезпечення незалежності та дієздатності судової влади, зміцнення правового захисту інтелектуальної власності, зменшення участі держави у ціноутворенні, зменшення адміністративних бар'єрів розвитку бізнесу, зменшення бар'єрів для зовнішньої торгівлі, забезпечення вільного руху капіталу.

Для економіки України проблема лібералізації набула особливо актуального значення як для економіки постсоціалістичної країни. Без лібералізації економіки складно сформувати конкурентоздатні на світовому ринку виробництва. Разом з тим лібералізація економіки може нести в собі додаткові ризики.

Сама по собі лібералізація означає підвищення рівня економічної свободи і є багатовимірним поняттям. При цьому економічну свободу необхідно розглядати не просто як відсутність регулювання, а як якісне регулювання, яке дозволяє функціонувати господарським суб'єктам в достатньо вільних умовах і разом з тим бути захищеним від неправомірних дій з боку інших суб'єктів. У даній статті ми розглянемо такі напрями підвищення рівня економічної свободи (зокрема, ці заходи було передбачено в Плані дій Україна – Європейський Союз [1], але не було виконано в повній мірі протягом періоду його дії):

- забезпечення незалежності судової влади та зміцнення її адміністративної дієздатності;
- зміцнення правового захисту інтелектуальної власності;
- зменшення участі держави у ціноутворенні;
- зменшення адміністративних бар'єрів для розвитку бізнесу;
- зменшення бар'єрів для зовнішньої торгівлі;
- забезпечення вільного руху капіталу.

Оцінка впливу цих заходів на макроекономічні показники країн здійснювалася в багатьох дослідженнях. Зокрема, Б. Хайо і С. Войгт вказують на те, що більша незалежність системи судочинства зменшує транзакційні витрати в економіці, підвищує ефективність і тим самим збільшує зайнятість і обсяги виробництва [2, с. 29]. Л. Блуме і С. Войгт доводять, що кращі показники, що характеризують дієвість законодавства і права власників, позитивно впливають на економічне зростання, зокрема завдяки впливу на накопичення фізичного капіталу та загальну продуктивність факторів виробництва, але не завдяки впливу на накопичення людського капіталу [3, с. 37].

*кандидат економічних наук, асистент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У. Істерлі приходять до висновку, що більші ставки імпортного тарифу та їх дисперсія стримують економічне зростання [4, с. 11]. С. Едвардз, використовуючи різні альтернативні показники торговельної відкритості країн (зокрема, ті, що характеризують наявність бар'єрів для зовнішньої торгівлі) показує, що в більш відкритих країнах зростання загальної продуктивності факторів виробництва є швидшим [5, с. 17]. А. Сантос-Пауліно зазначає, що лібералізація зовнішньої торгівлі погіршує стан торгового балансу і балансу поточного рахунку, хоча це може і стимулювати економічне зростання. Причому негативний ефект для торгового балансу і балансу поточного рахунку більший в країнах із попередньо вищим рівнем протекціонізму [6, с. 16].

А. Чанда вказує на те, що емпіричні дані свідчать про незалежність економічного зростання від лібералізації руху капіталу. Але в країнах з більш неоднорідним суспільством по групах інтересів (зокрема, за етнічним та мовним критерієм) обмеження на рух капіталу стримують економічне зростання, у той час як в країнах з більш однорідним суспільством ці обмеження дають позитивний ефект [7, с. 24]. Х. Едісон, М. Клейн, Л. Річі і Т. Слоек у огляді попередніх праць зазначають, що є докази на користь того, що лібералізація руху капіталу здійснює: позитивний вплив на економічне зростання в цілому; позитивний вплив лише серед розвинутих країн; позитивний вплив серед заможніших країн і негативний серед бідніших; позитивний вплив в країнах з відсутньою різницею між валютними курсами на офіційному і чорному ринку; нейтральний вплив в цілому. Їх власні розрахунки показують, що значущий вплив існує в країнах Східної Азії [8]. Б. Ехенгрін і Д. Лебланг вказують на те, що лібералізація руху капіталу є доцільною за умов фінансової стабільності, у той час коли певні обмеження на рух капіталу потрібно застосовувати за кризових умов [9, с. 23].

Здійснення цих заходів так чи інакше має впливати на стан і розвиток економіки України. Зокрема, за оцінками, лібералізація зовнішньої торгівлі до рівня простої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС (окрім умов вступу до СОТ, це передбачає скасування імпортного мита на короткий або тривалий термін, лібералізацію торгівлі послугами, завершення лібералізації ринку капіталу, спрощення візового режиму для громадян України) матиме незначний вплив на добробут в Україні. Натомість суттєвий позитивний ефект може мати поглиблена вільна торгівля, що також передбачає [10, с. 66-67]:

- реформу митного контролю;
- стандартизацію продукції;
- узгодження агростандартів;
- приведення регуляторної політики у відповідність до стандартів ЄС;
- додаткові зміни у регулюванні фінансових послуг;
- повну відповідність законодавству ЄС щодо цивільної авіації, дорожнього транспорту, телекомунікацій, регулювання енергетичного сектору, охорони довкілля;
- включення до спільної авіаційної зони;
- інвестиції в Пан'європейські транспортні коридори;
- відкритість ринку фінансових, телекомунікаційних послуг;
- поступове запровадження стандартів ЄС щодо конкурентної політики;
- запровадження міжнародного передового досвіду щодо корпоративного управління;
- запровадження заходів, передбачених Кіотським протоколом.

У нашому дослідженні ми маємо за мету визначити економічний ефект від впровадження вищевказаних шести напрямів заходів підвищення рівня економічної свободи, на основі досвіду інших країн. Цей ефект ми оцінюємо за двома критеріями: економічне зростання і баланс поточного рахунку.

Оцінка проведена на основі емпіричних даних по 130 країнах світу за 2001-2005 роки. Як незалежні змінні обрано зміна таких показників (джерело – [11]).

1. Дієвість законодавства (ДЗ – Legal System & Property Rights), показник що характеризує незалежність, неупередженість та чесність судів; рівень захисту прав інтелектуальної власності; відсутність військового втручання у законодавство і політичний процес.

2. Захист прав інтелектуальної власності (ЗПІВ – Protection of intellectual property).

3. Регулювання цін (РЦ – Price controls – extent to which businesses are free to set their own prices).

4. Регулювання бізнесу (РБ – Business Regulations), показник, що характеризує рівень регулювання цін; тягар адміністративних вимог (дозволи, правила, звітування); час, що витрачається керівниками вищої ланки компаній на бюрократичний апарат держави; час на створення нового бізнесу; незаконні додаткові платежі, пов'язані з дозволами на імпорту чи експорт, ліцензіями для підприємницької діяльності, валютними обмеженнями, оподаткуванням, захистом правоохоронних структур, заявами на позики.

5. Середня ставка митного тарифу (ССМТ – Mean tariff rate).

6. Регулятивні бар'єри для зовнішньої торгівлі (РБЗТ – Regulatory Trade Barriers), показник, що характеризує нетарифні бар'єри для зовнішньої торгівлі; час митного оформлення для експорту та імпорту; витрати на імпорту, пов'язані з імпортним митом, ліцензіями, банківськими послугами, адміністративною тяганиною.

7. Обмеження на рух капіталу (ОРК – Restrictions on the freedom of citizens to engage in capital market exchange with foreigners – index of capital controls among 13 IMF categories): показник, що характеризує 13 типів обмежень на міжнародний рух капіталу, згідно класифікації МВФ.

Всі ці показники, за винятком середньої ставки митного тарифу, вимірюються в балах від 0 до 10 (10 передбачає найкращу оцінку з точки зору економічної свободи / якості регулювання). Як залежні змінні використано приріст ВВП (загального – ВВПз та на душу населення – ВВПдн, оскільки розглянуто країни з істотною розбіжністю у темпах зростання населення) і зміну балансу поточного рахунку порівняно з попереднім роком – БПР (джерело даних для розрахунку – [12]). Використано лаг між незалежними і залежними змінними від 0 до 3 років.

Визначено рівняння лінійної регресії, що характеризують значущі залежності між змінними – при рівні значущості менше 0,05 (див. табл.1). Спочатку, визначено значущі закономірності, що спостерігаються по всіх країнах з вибірки, а також по групі країн з рівнем економічної свободи (РЕС) нижче середнього у світі та по групі постсоціалістичних країн: тобто по групах до яких можна віднести і Україну. Кореляція між незалежними змінними невелика. Винятки: по всіх країнах – між дієвістю законодавства і захистом прав інтелектуальної власності (63%), між регулюванням бізнесу і регулюванням цін (42%), між регулюванням бізнесу і дієвістю законодавства (40%); по групі країн з низьким рівнем економічної свободи та постсоціалістичних країнах коефіцієнти кореляції також схожі між цими показниками.

Таким чином, покращання дієвості законодавства здійснює позитивний вплив на ВВП з лагом від 0 до 2 років, а надалі ефекту не спостерігається. Теж саме стосується і зменшення регулювання бізнесу. Лібералізація цін, навпаки, негативно впливає на ВВП, причому через два роки. Змішаний вплив на ВВП здійснює зменшення регулятивних бар'єрів для зовнішньої торгівлі: в поточному році існує негативний ефект, але через два роки він компенсується позитивним ефектом. Проте всі ці показники здійснюють нейтральний вплив на баланс поточного рахунку. Захист прав інтелектуальної власності, середня ставка митного тарифу, обмеження на рух капіталу не здійснюють впливу ні на ВВП, ні на баланс поточного рахунку.

Таблиця №1. Залежність економічного ефекту від заходів

Група країн	Залежна змінна	Незалежна змінна	Рівняння регресії	R ²	Рівень значущості
Всі країни	ВВПз0	ДЗ	$y = 1,1x+3,8$	0,02	0,002
Всі країни	ВВПз1	ДЗ	$y = 1x+4,2$	0,02	0,004
Всі країни	ВВПз2	ДЗ	$y = 0,7x+4,6$	0,01	0,002
Всі країни	ВВПдн0	ДЗ	$y = 1,2x+2,6$	0,02	0,001
Всі країни	ВВПдн1	ДЗ	$y = 1,1x+3$	0,02	0,002
Всі країни	ВВПдн2	ДЗ	$y = 0,9x+3,3$	0,02	0,01
Всі країни	ВВПдн2	РЦ	$y = -0,4x+3,1$	0,01	0,04
Всі країни	ВВПз0	РБ	$y = 1x+3,9$	0,04	0,0002
Всі країни	ВВПз1	РБ	$y = 1,2x+4,4$	0,07	1e-006
Всі країни	ВВПз2	РБ	$y = 0,7x+4,6$	0,03	0,008
Всі країни	ВВПдн0	РБ	$y = 0,9x+2,9$	0,03	0,004
Всі країни	ВВПдн1	РБ	$y = 1,2x+3,4$	0,06	3e-006
Всі країни	ВВПдн2	РБ	$y = 0,5x+3,6$	0,02	0,04
Всі країни	ВВПз0	РБЗТ	$y = -0,4x+3,6$	0,02	0,02
Всі країни	ВВПз2	РБЗТ	$y = 0,5x+4,1$	0,02	0,02
Всі країни	ВВПдн0	РБЗТ	$y = -0,4x+2,6$	0,02	0,02
З низьким PEC	ВВПз0	ДЗ	$y = 1,5x+4,5$	0,03	0,005
З низьким PEC	ВВПз1	ДЗ	$y = 1x+4,5$	0,02	0,04
З низьким PEC	ВВПдн0	ДЗ	$y = 1,6x+2,6$	0,03	0,003
З низьким PEC	ВВПдн1	ДЗ	$y = 1,1x+3$	0,02	0,03
З низьким PEC	ВВПдн2	РЦ	$y = -0,7x+3$	0,03	0,01
З низьким PEC	ВВПз0	РБ	$y = 1,3x+4,6$	0,04	0,01
З низьким PEC	ВВПз1	РБ	$y = 1,7x+5,2$	0,08	0,0005
З низьким PEC	ВВПдн0	РБ	$y = 1,2x+3,2$	0,03	0,03
З низьким PEC	ВВПдн1	РБ	$y = 1,5x+3,8$	0,07	0,002
Постсоціалістичні	БПР1	ССМТ	$y = 0,3x-0,1$	0,1	0,02
Постсоціалістичні	БПР3	РБЗТ	$y = -1,8x-0,3$	0,16	0,05

Якщо розглянути по окремих групах країн, то в країнах із рівнем свободи нижче середнього позитивний ефект для ВВП від покращання дієвості законодавства та зменшення регулювання бізнесу є сильнішим, але, можливо, менш тривалим. Негативний ефект від лібералізації цін спостерігається так само через два роки і є сильнішим.

В групі постсоціалістичних країн незалежні змінні не здійснюють значущого впливу на ВВП, що можливо пояснюється лише меншою в декілька разів кількістю спостережень. Проте є негативний вплив від лібералізації торгівлі для балансу поточного рахунку. Зменшення ставок мита впливає вже через рік, а зменшення регулятивних (переважно нетарифних) бар'єрів для зовнішньої торгівлі – через три роки.

Необхідно зазначити, що хоча виявлені закономірності є статистично значущими, досліджені незалежні змінні пояснюють лише невелику частину варіації залежних змінних (максимум 16%): динаміка ВВП і балансу поточного рахунку визначається переважно ін-

шими факторами. Тому всі вищезазначені ефекти є лише середньоочікуваними й існують значні відхилення від вказаних закономірностей.

Для використання отриманих результатів на прикладі України, ми можемо порівняти показники економічної свободи, що лежать в основі незалежних змінних, в Україні і нових країнах-членах ЄС. Досягнуті рівні відповідних показників в 2004 році показані в табл. 2. Різниця між показниками по Україні і по 8 нових країнах-членах ЄС вказує на той ступінь економічної свободи чи якості регулювання, який додатково Україна мала впровадити порівняно з 2004 роком, щоб досягнути прийнятного рівня (виходячи з стандартів ЄС). Цю різницю ми будемо використовувати як значення незалежної змінної, що підставляється у відповідне рівняння регресії, щоб отримати значення залежної змінної, що порівнюється з результатом, коли незалежна змінна дорівнює нулю (у випадку відсутності прогресу у підвищення економічної свободи чи якості регулювання) – див. табл. 3.

Таблиця №2. Показники економічної свободи в нових країнах-членах ЄС та Україні

Країна	ДЗ, бали	ЗПВ, бали	РЦ, бали	РБ, бали	ССМТ, %	РБЗТ, бали	ОРК, бали
Чеська республіка	6,6	4,6	7	6	5,1	7,5	6,2
Естонія	6,5	5,5	6	6,7	1	8,4	6,9
Угорщина	6,4	5,1	6	6,6	8,9	8	7,7
Латвія	5,8	3,8	6	5,9	3,2	6,9	6,9
Литва	5	3,6	6	5,6	1,2	7,3	6,2
Польща	5,8	4,3	3	4,8	4,3	6,7	1,5
Словаччина	5,8	4,6	6	5,9	22,1	8	7,7
Словенія	6,2	5,7	4	5,2	3,9	7,7	6,2
Середнє по 8 нових країнах-членах ЄС	6	4,7	5,5	5,8	6,2	7,6	6,2
Україна	4,6	2,6	4	4,1	7,9	5,4	0,8
Різниця між середнім рівнем по 8 нових країнах-членах ЄС і Україною	1,4	2	1,5	1,7	-1,7	2,1	5,4

З табл. 3 видно, що покращання дієвості законодавства до рівня країн Центральної Європи та Балтії має разовий позитивний ефект для економічного зростання в Україні на рівні приблизно 3,6-4,6% ВВП (за різними методами), тобто після досягнення дієвості законодавства як в Центральній Європі та країнах Балтії ВВП України має бути на 4% більшим, ніж при відсутності прогресу по цьому показнику; зменшення регулювання бізнесу – 4,4-5% ВВП, зменшення регулятивних бар'єрів для зовнішньої торгівлі – 0,4% ВВП. Лібералізація цін має негативний ефект для економічного зростання у розмірі 0,5-1% ВВП. Щодо впливу на баланс поточного рахунку, зменшення регулятивних бар'єрів для зовнішньої торгівлі має негативний ефект у розмірі 3,7% ВВП; зменшення середньої ставки митного тарифу – 0,5-1,1% ВВП (зокрема, якщо врахувати також не середньоарифметичне, а медіану середньої ставки митного тарифу по восьми нових країнах-членах ЄС).

Таблиця №3. Оцінений ефект від впровадження заходів в Україні

Група країн	Залежна змінна	Незалежна змінна	Оцінене значення залежної змінної без здійснення заходу (межі значень із імовірністю 95%), % від ВВП	Оцінене значення залежної змінної при здійсненні заходу (межі значень із імовірністю 95%), % від ВВП	Оцінений ефект від заходу, % від ВВП
Всі країни	ВВПз0	ДЗ	3,8 (-3,8;11,5)	5,4 (-2,4;13,1)	1,6
Всі країни	ВВПз1	ДЗ	4,2 (-3,2;11,7)	5,6 (-1,9;13,1)	1,4
Всі країни	ВВПз2	ДЗ	4,6 (-2,4;11,5)	5,6 (-1,4;12,7)	1
Всі країни	ВВПдн0	ДЗ	2,6 (-5,2;10,4)	4,3 (-3,6;12,2)	1,7
Всі країни	ВВПдн1	ДЗ	3 (-4,6;10,6)	4,5 (-3,1;12,2)	1,5
Всі країни	ВВПдн2	ДЗ	3,3 (-3,7;10,4)	4,7 (-2,4;11,8)	1,4
Всі країни	ВВПдн2	РЦ	3,1 (-3,7;10)	2,6 (-4,3;9,5)	-0,5
Всі країни	ВВПз0	РБ	3,9 (-3,3;11)	5,5 (-1,7; 12,7)	1,6
Всі країни	ВВПз1	РБ	4,4 (-2,5;11,3)	6,5 (-0,4;13,4)	2,1
Всі країни	ВВПз2	РБ	4,6 (-1,5;10,8)	5,8 (-0,5;12)	1,2
Всі країни	ВВПдн0	РБ	2,9 (-4,5;10,2)	4,5 (-2,9;11,9)	1,6
Всі країни	ВВПдн1	РБ	3,4 (-3,6;10,4)	5,5 (-1,6;12,5)	2,1
Всі країни	ВВПдн2	РБ	3,6 (-2,8;10)	4,6 (-1,9;11,1)	1
Всі країни	ВВПдн0	РБЗТ	3,6 (-6;10,9)	2,8 (-4,5;10,1)	-0,8
Всі країни	ВВПз2	РБЗТ	4,1 (-2;10,3)	5,3 (-0,9;11,5)	1,2
Всі країни	ВВПдн0	РБЗТ	2,6 (-4,7;10)	1,8 (-5,6;9,2)	-0,8
3 низьким РЕС	ВВПз0	ДЗ	4,2 (-4,9;13,3)	6,3 (-3;15,5)	2,1
3 низьким РЕС	ВВПз1	ДЗ	4,5 (-4,1;13,2)	6 (-2,8;14,8)	1,5
3 низьким РЕС	ВВПдн0	ДЗ	2,6 (-6,8;12)	4,8 (-4,7;14,4)	2,2
3 низьким РЕС	ВВПдн1	ДЗ	3 (-6;11,9)	4,6 (-4,5;13,6)	1,6
3 низьким РЕС	ВВПдн2	РЦ	3 (-5,1;11,2)	2 (-6,1;10,2)	-1
3 низьким РЕС	ВВПз0	РБ	4,6 (-4,4;13,6)	6,8 (-2,4;16)	2,2
3 низьким РЕС	ВВПз1	РБ	5,2 (-3;13,4)	8 (-0,4;16,4)	2,8
3 низьким РЕС	ВВПдн0	РБ	3,2 (-6,1;12,5)	5 (-4,3;14,8)	1,8
3 низьким РЕС	ВВПдн1	РБ	3,8 (-4,7;12,4)	6,4 (-2,3;15,2)	2,6
Постсоціалістичні	БПР1	ССМТ	-0,1 (-5,8;5,6)	-0,6 (-6,3;5,1)	-0,5
Постсоціалістичні	БПР3	РБЗТ	-0,3 (-6,2;5,6)	-4 (-10,8;2,7)	-3,7

Таким чином, сумарний середньоочікуваний разовий позитивний ефект для економічного зростання від впровадження зазначених семи заходів, має становити (якщо не враховувати ефект мультиколінеарності) близько 8-9% ВВП. Але погіршення балансу по-

точного рахунку має становити 4-5% ВВП. Економічна динаміка за останні роки в Україні в цілому підтверджує ці висновки. Загальний ефект може бути покращений за рахунок менших поступок щодо лібералізації цін та зовнішньої торгівлі. Подальші дослідження можуть визначити динамічні ефекти та враховувати більше коло заходів та критеріїв оцінки.

Література:

1. План дій «Україна - Європейський Союз». Європейська політика сусідства. 2005 р.
2. Hayo B., Voigt S. Inflation, Central Bank Independence and the Legal System. Working Paper No. 2 / 2005. – International Centre for Economic Research, 2005. – 37 p.
3. Blume L., Voigt S. The Economic Effects of Human Rights. Working Paper No. 66/04. – University of Kassel, 2004. – 44 p.
4. Easterly W. How much do distortions affect growth? Policy Research Working Paper No. 1215. – World Bank. Policy Research Department. Macroeconomics and Growth Division, 1993. – 32 p.
5. Edwards S. Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know? Working Paper No. 5978. – Cambridge, MA: NBER, 1997. – 27 p.
6. Santos-Paulino A.U. Trade Liberalisation and the Balance of Payments in Selected Developing Countries. Discussion Paper No. 02/02. – Department of Economics University of Kent at Canterbury, 2002. – 42 p.
7. Chanda A. The Influence of Capital Controls on Long Run Growth: Where and How Much? – EconWPA International Finance Series, No. 0201001, 2001. – 41 p.
8. Edison H., Klein M., Ricci L., Sloek T. Capital Account Liberalization and Economic Performance: Survey and Synthesis. Working Paper No. 9100. – Cambridge, MA: NBER, 2002. – 39 p.
9. Eichengreen B., Leblang D. Capital Account Liberalization and Growth: Was Mr. Mahathir Right? Working Paper No. 9427. – Cambridge, MA: NBER, 2002. – 42 p.
10. Перспективи поглиблення вільної торгівлі між Європейським Союзом та Україною. – Брюссель: Центр європейських політичних досліджень; Кіль: Інститут світової економіки; Київ: Міжнародний центр перспективних досліджень, 2006. – 69 p.
11. Economic Freedom Network (<http://www.freetheworld.com>).
12. World Economic Outlook Database (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.htm>).